

Національна академія педагогічних наук України
Відділення загальної середньої освіти
і цифровізації освітніх систем
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України
Бердянський державний педагогічний університет
Вища школа бізнесу та наук про здоров'я
у місті Лодзь (Республіка Польща)

**ДРУГІ МІЖНАРОДНІ ПЕДАГОГІЧНІ
ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ О.Я. САВЧЕНКО
КОНТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ
ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ САВЧЕНКО**

**УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК КЛЮЧОВА
ЗДАТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ**

3 листопада 2022 року
Київ

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Збірник розглянутий та рекомендований вченою радою
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 15 від 28 листопада 2022 р.)*

Редакційна колегія:

Топузов О.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, голова редакційної колегії;
Онопрієнко О.В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник – співголова редакційної колегії;
Бібік Н.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;
Мартиненко В.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Петрук О.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Вашуленко О.В., науковий співробітник;
Листопад Н.П., науковий співробітник;
Павлова Т.С., науковий співробітник;
Юношева Т.В., науковий співробітник;
Мельник Р.А., старший лаборант.

Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану: збірник матеріалів II Міжнародних педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану», Київ, 3 листопада 2022 р. (наукове електронне видання) / за заг. ред. Олега Топузова, Оксани Онопрієнко : Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ : Педагогічна думка, 2022.

ISBN 978-966-983-389-1

DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-983-389-1-2022>

До збірника увійшли матеріали учасників II Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану» (Київ, 3 листопада 2022 року), в яких висвітлені дидактико-методичні концепти формування у молодших школярів ключової компетентності «уміння вчитися»; успішні практики застосування у життєдіяльності молодших школярів уміння вчитися як визначальної здатності особистості; інноваційні рішення в підготовці майбутнього вчителя початкової школи до формування у молодших школярів уміння вчитися.

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Матеріали подано в авторській редакції. Автори публікацій не-
суть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, влас-
них імен, покликань на джерела та інших відомостей.*

ISBN 978-966-983-389-1

© Інститут педагогіки НАПН України, 2022

© Педагогічна думка, 2022

Ільченко В. Р., Олійник І. М. <i>Образ світу учня як основна освітня характеристика особистості</i>	41
Іщенко І. В. <i>Підготовка здобувачів педагогічної освіти до формування у молодших школярів ключової компетентності вміння вчитися</i>	46
Клюсік А. Л. <i>Формування у молодших школярів основ критичного мислення як запоруки життєвої успішності</i>	50
Коваль Л. В. <i>Уміння вчитися і вчити інших як ціннісний орієнтир життєтворчості академіка Олександри Савченко</i>	54
Кодлюк Я. П. <i>Становлення і розвиток проблеми уміння вчитися як ключової компетентності молодших школярів: троху особистого</i>	59
Курінна А. Ф., Петік Ю. О., Репетун Т. В. <i>Розвиток емоційного інтелекту – запорука успішності в навчанні</i>	65
Локшина О. І. <i>Уміння вчитися як інноваційний стрижень педагогіки Олександри Савченко</i>	71
Ляцук Л. С. <i>Уміння вчитися – ключ до успіху</i>	74
Мартиненко В. О. <i>Уміння працювати з підручником та дитячою книжкою як інструмент формування уміння вчитися</i>	77
Мартиненко С. М. <i>Життєво-гуманістичні орієнтири та освітні цінності педагогічної творчості О.Я. Савченко</i>	80
Марусинець М. М., Ігнатенко Н. В. <i>Уміння вчитися: ключові акценти наукової творчості Олександри Савченко</i>	83
Онишків З. М. <i>Формування в учнів уміння вчитися в науковій спадщині академіка О. Я. Савченко</i>	85
Онопрієнко О.В. <i>«Уміння вчитися» у фокусі діяльності вчителів початкової школи в умовах війни</i>	89
Павлова Т. С. <i>Здоров'язбережувальна компетентність як складник «уміння вчитися»</i>	93

навчальних програм для початкових класів: усвідомлювати свої можливості для виконання навчальних дій; аналізувати й оцінювати правильність способів діяльності; уміти оцінювати свої досягнення в різних видах діяльності; ставити нові вимоги щодо вдосконалення сходинок уміння вчитися: «хочу» – «знаю» – «працюю самостійно» й ін. Щоб навчити учнів цих умінь, учитель повинен сам володіти високим рівнем розвитку рефлексивних умінь і навичок, бути взірцем для міркувань молодших школярів. Це актуалізує підвищені вимоги до психолого-дидактичної підготовки педагога як особистості, що вперше формує в дітей уміння вчитися. Від дотримання таких вимог суттєвою мірою залежить успішність дитини на подальших сходинках її шкільного життя.

Уміння вчитися в умовах сучасного реформування освітнього процесу є необхідною умовою цілісного розвитку особистості учня, його рефлексії та саморефлексії. Формуючи таке вміння в початковій школі, учитель розвиває потребу в постійному розвитку, досягненні успіху, позитивній мотивації для розв'язання в майбутньому більш складних проблем – особистісних, життєвих, освітніх та ін.

Концептуальні ідеї, обґрунтовані й розвинені О. Савченко, є актуальними не тільки в умовах початкової школи, оскільки стосуються всіх учасників освітнього процесу.

Онишків Зіновій Михайлович,

*професор кафедри педагогіки і
методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ УМІННЯ ВЧИТИСЯ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА О. Я. САВЧЕНКО

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства, коли потік інформації зростає швидкими темпами, необхідно переосмислити самоцінність знань і самодостатність учителя як джерела інформації. На ці зміни повинна відповідно реагувати школа: даючи учням базові знання, готувати їх до самостійного учіння. Ця проблема у вітчизняній дидактиці зосереджувалася на формуванні в учнів загальнонавчальних умінь і навичок.

Проблема формування в учнів початкової школи здатності самостійно навчатися була в центрі уваги наукових пошуків академіка О.Я. Савченко. У 1986 році нею розроблена і рекомендована для впровадження міжпредметна програма «Формування загальнонавчальних умінь і навичок», яка включала чотири великі групи вмінь: організаційні, загальнонавчальні, загальнопізнавальні, контрольно-оцінні. Впродовж останніх років ця програма уточнювалася і корегувалася.

Формування ключової компетентності уміння вчитися включено в зміст концепції Нової української школи. «Володіння цим умінням, – підкреслювала О.Я. Савченко, – програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу й засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуації, не зупиняється, якщо нема готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання. Бо вміння вчитися змінює стиль мислення і життя особистості» [1, с. 221].

О.Я. Савченко виділяє такі складники структури ключової компетентності вміння вчитися: мотиваційний, змістовий, діяльнісний, рефлексивно-корекційний [1, с. 221]. Вона вважає, що вміння вчитися той учень, який сам визначає мету діяльності, проявляє зацікавленість у процесі навчання; докладає зусиль у подоланні труднощів, організовує свою діяльність; знаходить необхідні знання, способи для розв'язання поставлених завдань, виконує в певній послідовності практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність; володіє вміннями і навичками самоконтролю та самооцінки [5, с. 34–48].

Способи формування в учнів уміння вчитися О.Я. Савченко неодноразово висвітлювала на сторінках журналу «Початкова школа», в газетних публікаціях, навчальних посібниках «Сучасний урок у початкових класах», «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра», у збірниках завдань «Розвивай свої здібності», «Умій учитися», «Барвистий клубок».

О.Я. Савченко стверджує, що у процесі формування в учнів «уміння вчитися» треба якомога раніше й повніше вивчати та враховувати їхні індивідуальні особливості в усіх видах навчальної діяльності [4, с. 29].

У книзі «Сучасний урок у початкових класах» О.Я. Савченко розкриває шляхи формування загальнонавчальних умінь і навичок через зміст навчальних предметів, методи і прийоми навчання.

Розглядаючи організаційні уміння і навички (організовувати своє робоче місце, орієнтуватися в часі і берегти його, планувати свої дії, прагнути

до обов'язкового завершення роботи), Олександра Яківна рекомендує використовувати роз'яснення, бесіди, переконання, показ, ігрові ситуації, змагання, прийоми стимулювання і вправлення дітей у певних діях.

Учні початкової школи повинні виконувати такі дії, як складання плану прочитаного, складання твору за аналогією, спостереженнями, планування розв'язування задачі, характеристики природних об'єктів за планом тощо. Учитель на зразках власних міркувань вчить формувати ці вміння. Зокрема, формуючи вміння складати план і переказувати прочитане, слід пам'ятати, що це складне вміння розвивається поступово: спочатку вчать відповідати на запитання до прочитаного, за допомогою запитань передавати зміст, під керівництвом учителя визначати основну думку, самостійно ділити текст на частини, складати план, стисло переказувати [3, с. 195–196].

Серед загальнонавчальних умінь і навичок О.Я. Савченко виділяє вміння зосереджено слухати, виділяти змістові елементи висловлювання; запитувати і вибірково відтворювати матеріал: зв'язно, послідовно міркувати. Уміння міркувати — це комплексне вміння, оволодіти яким дуже складно. Ефективним засобом навчити учнів міркувати Олександра Яківна вважає використання алгоритмів, різноманітних зорових опор (алгоритм застосування правила про ненаголошені голосні, сумнівні приголосні, визначення будови слова, відмінкових закінчень; алгоритми розв'язування задачі; ділення багатоцифрових чисел), різноманітних зорових опор (схеми, таблиці, символи). Зокрема, в посібнику «Розвивай свої здібності» при виготовленні витинанок вона рекомендує дотримуватися такої послідовності: «Візьми аркуш паперу квадратної форми. Зігни спершу по діагоналі. Трикутник, який вийшов, зігни вдвоє, а потім ще вдвоє. Потім нанеси тоненьким олівцем узор. Після цього вирізуй промені сніжинки по контуру [2, с. 61].

Формування в учнів загальнопізнавальних умінь і навичок передбачає опору на виконання певних операцій, в основі яких лежать процеси аналізу і синтезу, тобто ученя спостерігає, виділяє ознаки, частини, диференціює, встановлює зв'язки.

Учні оволодівають мислительними прийомами шляхом простого наслідування способів роботи вчителя і товаришів у процесі поетапної роботи. О.Я. Савченко вважає, що спочатку повинні проводитися підготовчі вправлення, які дадуть змогу учням набути досвіду виконання елементарних операцій: виділення ознак, диференціювання істотного і неістотного, розчленування понять, первинне узагальнення [3, с. 202]. Вона рекомендує

у процесі формування загальнопізнавальних умінь і навичок скористатися розробленими схемами-опорами, які «є опорою до переходу учнів від міркувань вголос (з підказкою вчителя) до мислення мовчки. Наприклад, для формування вміння порівнювати вчитель з учнями складає схему-опору

Порівнюємо – зіставляємо, щоб знайти:

- однакове, подібне, відмінне» [3, с. 204].

До цієї схеми учні час від часу звертаються у процесі порівняння предметів. Пізніше вони разом з учнями складають правило порівняння.

Щоб порівняти, треба:

- уважно розглянути ...
- визначити ознаки кожного предмета;
- зіставити відповіді;
- знайти однакові, подібні, відмінні;
- узагальнити результати порівняння [3, с. 204].

О.Я. Савченко вважає, що аналогічну методику вчитель може використати і при формування інших загальнопізнавальних умінь.

Формування контрольо-оцінних умінь і навичок (перевіряти результати своєї праці і товариша за орієнтирами, даними вчителем: зразок, алгоритмічний припис, пам'ятка, словничок тощо; висловлювати оцінні судження та ін.) – обов'язкова умова повноцінного процесу навчання. Олександра Яківна рекомендує для формування самоконтролю використовувати такі основні методи та прийоми: «поопераційне пояснення способу дій, зіставлення зі зразком, оволодіння конкретними прийомами перевірки; опора на пам'ятку, алгоритмічний припис; взаємоконтроль; диференційований підхід учителя до виправлення помилок, матеріалізація навчальних дій під час контролю (підкреслення, доповнення, підставлення відповіді)» [1, с. 225].

Новою групою в системі загальнонавчальних умінь і навичок є рефлексивно-корекційні вміння і навички, сутність яких полягає в самоаналізі емоційного стану, інтелектуальної оцінки, критичного мислення, своєї участі в груповій і колективній діяльності [1, с. 257].

Типи завдань, що спонукають до рефлексії, О.Я. Савченко називає такі: «подати інформацію в іншій формі, пояснити зв'язки; застосувати знання в різних ситуаціях; висловити самооцінювальні судження; сформулювати взаємні запитання в групі, у парі; поставити запитання у вигляді діалогу з автором тексту; переформулювати заголовок тексту в питальне речення; перевірити, чи на всі питання в підручнику є відповіді в тексті тощо» [1, с. 257].

Отже, виділені О.Я. Савченко загальнонавчальні вміння і навички та описані способи їх формування значною мірою збагатили педагогічну науку і практику, методичний арсенал вчителя початкових класів.

Використані джерела

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
2. Савченко О.Я. Розвивай свої здібності: навчальний посібник для молодших школярів. Київ: Освіта, 1998. 160 с.
3. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ: «Магістр-S», 1997. 256 с.
4. Савченко О.Я. Уміння вчитися — ключова компетентність молодшого школяра: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
5. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: «К. І. С», 2004. С. 34–48.

Онопрієнко Оксана Володимирівна,

*завідувач відділу початкової освіти
імені О.Я. Савченко*

Інституту педагогіки НАПН України

«УМІННЯ ВЧИТИСЯ» У ФОКУСІ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Приналежність «уміння вчитися» до ключових компетентностей засвідчена в нормативних документах для освіти на вітчизняному та зарубіжному просторах. У Державному стандарті початкової освіти [1] ця компетентність визначена в ряду інших як рядоположна. Все ж її можна визнати першорядною й пріоритетною для формування в дітей молодшого шкільного віку, зокрема в ході вироблення складників учіння як індивідуально значущої діяльності, де реалізується досвід життєвої активності.

У початковій школі «навчальна діяльність уперше стає об'єктом спеціального формування, тому ключова компетентність «уміння вчитися» набуває пріоритетного значення. «Ядром цієї компетентності у початкових класах є